

נושאים בעלון

יום מתן תורה.

במנהג להיות ערים
בלילה.
אקדמות.

מגילת רות.

במנהג אכילת
מאכלי חלב.

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

הלכות והליכות בענין "חג השבועות"

ללמדנו כמה גדול כוח של חכמים עד שביכולתם לשנות את הדבר החשוב ביותר בכל הבריאה את תכלית קיום העולם, ואנו מציינים את יום מתן תורה דווקא ביום זה בו משה גילה לנו את הכוח שלומד התורה יכול לשנות סדרי עולם בכח מעלת התורה.

זמן מתן תורתנו

הטעם שאומרים זמן מתן תורתנו, והרי פסח וסוכות שהם ז' ימים אומרים זמן חרותנו שמחתנו, ואילו ר"ה ויו"כ שהם יום אחד בלבד אמרינן יום תרועה, יום סליחה, וא"כ לפי"ז היה ראוי לומר יום מתן תורה.

אלא שיום זה אינו ממש יום מתן תורה כי לא ניתנה כולו ביום הזה אלא בשמונה זמנים ניתנה, א. לאדם הראשון ו' מצוות, ב. נח מצוות אבר מן החי, ג. אברהם אבינו מצוות ברית מילה, ד. יעקב מצוות גיד הנשה, ה. יהודה יבום, ו. במצרים קידוש החודש, פסח פדיון בכור, ז. במרה "שם שם לו חק ומשפט" ואמרו חז"ל (סנהדרין נו ע"א) שבת וקצת דינים במרה ניתנו, ח. ובו' בסיון כל התורה כולה ולכן אומרים "זמן מתן תורתנו" שהוא הזמן השמיני (מטה משה תרצ).

טעם אחר: דאינו יום מתן תורה דבג' ימים ניתנה התורה, כמבואר בגמרא בפסחים (סה, ב) דקבלת התורה נמשכה ג' ימים, תחילת הקבלה היתה בה' סיון שאמרו נעשה ונשמע, ובו' בסיון היתה המחשבה הראשונה לתת את התורה וע"י מחשבה זאת ברא הקב"ה את העולם ובו' בסיון היתה נתינת התורה בפועל, ולכן בו' סיון אומרים זמן מתן תורתנו ולכן גם בזמן חז"ל שקידשו את החודש על פי הראייה שבועות היה יוצא או בה' סיון או בו' או בז' שימים אלו נקראים זמן מתן תורה (צ"ח פסחים סח, ב).

היום החמישים לספירת העומר הוא חג השבועות דכתיב (ויקרא כג-טז) "עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום" ופירושו עד חמישים יום ולא הוא עצמו, ובמקום אחר נאמר "שבעה שבועות תספור לך ועשית חג שבועות לה' אלקיך" (דברים טז ט) ושבעה שבועות הם מ"ט ימים, ומבאר הרא"ש (פסחים פ"י סימן לט) שכן דרך המקרא לדבר בעשיריות אפ"ל שהוא פחות אחד, כמו שמצאנו (בראשית מו-כו) "כל נפש הבאה למצרים שבעים נפש" וירדו שישים ותשע,

יום מתן תורה

הטעם שנקבע שבועות בתאריך ו' בסיון והרי נחלקו בגמרא (שבת פז, ב) מתי ניתנה התורה, ר' יוסי אומר בז' סיון, ורבנן אומרים בו' בסיון, ואנו פוסקים כהלכה כר' יוסי. לפי שאין אנו חוגגים את היום שבו נתן לנו הקב"ה את התורה אלא חוגגים את היום שבו עם ישראל היה מוכן לקבל את התורה לפי שהקב"ה אמר לספור שבעה שבועות וביום החמישים הסתיימה ההכנה והיינו מסוגלים לקבל את התורה (מהרש"א ע"ז דף ג ד"ה יום השישי).

טעם אחר כתב המהר"ל לפי שיום ו' בסיון הוא היום המסוגל והראוי מצד הקב"ה לקבל את התורה, ויום זה נחשב על ידי מקדש העיתים והזמנים ה' יתברך כיום מתן תורה, אלא שמשא בקש להוסיף עוד יום הכנה משלו ולכן נדחה המעמד ביום אחד, אך הקב"ה מבחינתו נתן לנו את התורה בו' סיון (תפארי"י פרק כג).

טעם אחר: לפי שהקב"ה רצה לתת את התורה ביום ו' ומשה הוסיף יום משלו והקב"ה הסכים לדחות את נתינת התורה, כדי

הטעם שלא הזכירה תורה מתן תורה

לפי שאין צורך להזכיר את יום קבלת התורה מאחר שאם אין תורה ח"ו אין בכלל המצוות, כמו שלא רצו למנות מציאות הבורא בכלל המצוות שאם אין מצווה אין מקום למצוות (משה משה תרצ).

ב. לפי שלא רצה הבורא ליחד יום לפי שכל יום ויום חייב אדם לראות את עצמו כאילו היום קיבלה בדכתיב (שמות י"א) "היום הזה באו מדבר סיני" ואומר (דברים כו-טז) "היום הזה מצווח ה' אלוהך" (משה משה תרצ, בשם בעל עקדת יצחק ס"ז).

נהגו להיות ערים כל הלילה ולעסוק בתורה (מג"א תצד).

איתא בזוהר (בראשית ח א, ויקרא צו) חסידים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן. והטעם: לפי שבני ישראל ישנו כל הלילה לפני מתן תורה והקב"ה היה צריך להעיר את בני ישראל כדאיתא במדרש שיר השירים רבה (פרשה א אות נג, פרקי דר"א פרק מא) ובזה שאנו ערים אנו מתקנים זאת (מגן אברהם תצד ג).

במעלת הנעור – כתב האר"י שכל מי שנעור בלילה זה ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו, ולא יראה כל נזק בשנה זו (אליה זוטא תצד ג, משנ"ב תצד ס"א).

אקדמות

באקדמות אנו מודים ומשבחים לקב"ה ולעם ישראל על שקבלו את התורה ומספרים על רוב הטוב שצפון ממנה לעתיד לבוא (לבוש תצד א).

יש שבארו על פי התוס' במגילה (כד) שכתב שאף שאחר שהפסיקו לתרגם את התורה מ"מ השאירו את התרגום בשביעי של פסח ובשבעות משום פירסומא ניסא, ולפ"ז אמירת אקדמות היא נמילת רשות לתרגם, ואע"פ שהתרגום התבטל לגמרי היום, מ"מ נשאר המנהג לקרוא את האקדמות (הר"ם וואלף היינדהיים בספרו הבנת המקרא שמות).

אקדמות מחולק לג' חלקים: חלק ראשון בו אנו אומרים שבחו של הקב"ה בבריאת העולם ומלאכי השרת, ובבחירת עם ישראל להללו ולשבחו.

בחלק השני, מתאר הויכוח של אומות העולם עם ישראל הנרדפים בגולה ונהרגים על קידוש ה' והאומות מסיתים אותם לעזוב אמונתם ולהתבולל בגוים והם משיבים "כי מקוים הם לישועה ולנאולה ורב טוב צפון להם לעולם הבא".

בחלק השלישי, מתאר המשורר את ימות המשיח איך המלחמה בין שור הבר והלוייתן ואת שכרם של הצדיקים הזוכים להנות מסעודת שניהם, בצירוף שמן האפרסמון והיין המשומר מששת ימי בראשית בסיום הפיוט מודה הפייטן לקב"ה שנתן לנו את התורה הקדושה תורת אמת.

קוראים לכהן, ולפני שמברך את ברכת התורה אומרים אקדמות מילין (ט"ז תצד ס"א, משנ"ב תצד ס"ב). שתי חרוזים אומר הבעל קורא, ואח"כ הקהל אומרים ב' חרוזים ובחרוז האחרון "צבי ואתרעי בן" אומרים החזן והקהל יחד.

ניסוי הספר באמירת אקדמות

יהיה הספר גלול ומכוסה באמירת האקדמות (שער אפרים שער ד סעיף טו) והטעם: משום בזיון הספר שלא יהיה פתוח ללא צורך.

טעם אחר: שלא יאמרו שאקדמות כתוב ג"כ בתורה, כמו שמצאנו שהעולה לתורה (ש"ע רל"ג, ה) הופך פניו אל הצד בשעת הקריאה, כדי שלא יאמרו שהברכות כתובות בתורה (בשבילי הפרשה).

ויש שנוהגים: לאומרו אחר קריאת פסוק ראשון של תורה (מהרי"ל שבועות, לבוש תצד א). והטעם: שלא נהגו כן ע"פ קושית ה"ט"ז (תצד א) שהקשה איך מפסיקים באמצע הקריאה, דאפילו לספר בדברי תורה אסור כמו שנתבאר בסימן קמו כל שכן בענין זה דאינו מענין הקריאה כלל. בני ספרד ובני תימן לא נהגו לאומרו כלל.

מחבר האקדמות

ר' מאיר ב"ר יצחק ש"ץ מוורמייזא שאמר שלגודל מעלתו של פיוט זה נאמר בארמית כדי שלא יתקנאו בו מלאכי השרת. י"א שחיבר פיוט זה אחר שהיה לו ויכוח עם כומר אחד (ניתן לראות עקבות הויכוח בפיוט) ואחרי שניצח את הכומר חיבר שיר נפלא זה (ויז המנהגים כד).

סדר האקדמות

באקדמות יש תשעים חרוזים והוא מתחיל בסדר א-ב כפול ור"ת של שאר החרוזים מצטרפים למשפט "מאיר ב"ר רב יצחק יגדל תורה ובמעשים טובים אמן חזק ואמץ".

הטעם שנהגו לקרוא מגילת רות בשבועות

א. לפי שדוד המלך מת בעצרת והקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים ובודאי בעצרת נולד ומגילת רות נכתבה ליחס את דוד (שערי תשובה על שו"ע או"ח תצד א).

ב. מפני שכתוב בה שנעמי ורות חזרו לבית לחם ב"תחלת קציר שעורים" ושבועות נקרא חג הקציר (אבודרהם עמ' רמ).

ג. לפי שישראל קיבלו עליהם במתן תורה תר"ו מצוות נוסף על ז' מצוות בני נח ובסה"כ עולה לתרי"ג מצוות, ולכן תיקנו לקרוא מגילת רות כי רות הוא מספר תר"ו (מספר המצוות שקיבלו במתן תורה) (מטעמים דף כט)..

ד. במגילת רות מדובר על גמילות חסדים, דבר שמתאים ליסוד התורה שניתנה בשבועות שהז"ל אמרו עליה שתחילתה וסופה חסד (מדרש לק"ט מובא במג"א תצח ס"ק ח).

ה. כדי שיקראו ביום מתן תורה, מקרא, נביאים, כתובים, מקרא קריאת התורה, נביאים הפטרה, וכתובים תיקנו שיקראו את מגילת רות (אוצר המנהגים).

ו. לפי שבמגילה מסופר מעשה הגירות של רות שאמרה (רות א טז) "עמך עמי ואלהיך אלהי" והוא זכר למתן תורה שכל ישראל היו בבחינת גרים המקבלים עליהם עול מלכות שמים (מהזור ויטרי הובא באבודרהם).

ז. לפי שעצרת הוא חג מתן תורה, ללמדך שאין התורה נקנית אלא בעוני וייסורים כרות (מג"א תצח ס"ק ח בשם ילקוט רות רמז תתקצו).

יש שכתבו בשונה לפי שבמגילת רות נמצא שמונים וחמשה פסוקים כמנין בוע"ז, להראות שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורים של עוני (אוצר המדרשים מצווה שח).

ח. רות המואבייה התניירה ונכנסה לכלל ישראל למרות מה שנאמר (דברים כג-ד) "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" משום שדרשו הז"ל "עמוני ולא עמונית" "מואבי ולא מואבית", לפיכך קוראים בחג השבועות ללמדנו שתורה שבכתב ושבע"פ אחת היא ואי אפשר לזו בלי זו (חידושי הרי"ם עה"ת עניני דשבועות).

ברמזי המגילה: י"ב פעמים נזכרת רות במגילה, כנגד י"ב שבטי ישורון אשר דוד המלך המתיחס לרות מלך עליהם (ספר עצרת).

עשרה תיבות – כל שורה מהשיר מורכבת מעשרה תיבות (מלבד שוא וחטף שאין עולה מן המנין), והטעם: לרמז לעשרה דברות שקוראים באותו היום (מועדי קדשך פרק כה-קבה בשם הספרים).

סיום החרוזים במא

והטעם שכל החרוזים מסתיימים במילה תא, לרמז על התורה שפיוט זה חובר לכבודה, שאין לה חקר וסוף וכיון שהשלים אדם תלמודו והגיע עד לאות ת' מיד חוזר והונה מא' מבראשית (ספר התודעה).

אקדמות בארמית

והטעם שהוא נאמר בלשון ארמית, לפי שמלאכי השרת אינם מבינים לשון ארמית וכדי שלא יתקנאו בישראל בשל שיר יקר ונשגב שאין כדוגמתו לא בעליונים ולא בתחתונים חיבר המשורר בארמית (סידור יעב"ז).

טעם אחר: לפי שרצה המחבר שכל העם יבינו זו ואם היה מחבר בלשון הקודש, היה הרבה מהם שלא היו מבינים לשון הקדוש ולכן חיברם כלשונם ארמית (ספר שיר אקדמות).

טעם אחר: מפחד הגוים שעלולים לראות בו פגיעה בדתם ואמונתם ודבר ידוע שהכמרים מבינים לשון הקודש לכן חיברו בארמית (מהזורים, בשביל הפרשה).

מגילת רות

נהגו לקרוא מגילת רות בשבועות (רמ"א תצ ס)

מקדימים קריאת המגילה לקריאת התורה, והטעם שלא חוששים להקדים את קריאת התורה שהיא תדיר לקריאת המגילה.

לפי שתדיר ואינו תדיר אומרים כאשר שני הדברים חובה אבל כאשר אחד מהדברים אינו חובה אלא רק מנהג מקדימים את המנהג מפני הביבותו, ולכן במגילת אסתר שהיא חובה מקדימים קריאת התורה לקריאתה (שמירת שבת כהילכתו פרק נח הערה קו).

טעם אחר: לפי שמפטירים בנביא לאחר קריאת התורה ואם יקראו את המגילה אחר הקריאה יראה הדבר כאילו יש ב' הפטרות (תפארת בנים ח"א עמוד תל בשם הגריש"א).

הטעם שנקראת שמה רות, לפי שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות (ברכות ז ע"ב, ב"ב יד:).

מנהג לאכול מאכלי חלב

ונוהגים בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של

שבועות (שו"ע או"ח תצד ג).

זמן האכילה

יש הנוהגים: לאכול בסעודת ליל החג, וכן נהג בעל הקה"י (אורחות רבינו ח"ב עמוד צח אות ג), ויש הנוהגים: לעשות קידוש חלבי בבוקר ואחר כך סעודה בשרית (דרכי תשובה ט ס"ק יט), ויש הנוהגים: לאכול בסעודה בבוקר.

הטעם לנוהגים לאכול סעודה חלבית בלילה

כיון שנוהגים להיות ערים בליל שבועות ואכילת בשר מכבידה על האדם וגורמת לעיפות, על כן אוכלים מאכלים קלים של חלב (שערי ימי הפסח פרק ד). טעם אחר: כיון שיש ענין לאכול מאכלי חלב, ויש מצווה לאכול בשר ביו"ט, עדיף לאכול מאכלי חלב בלילה שאז יש פחות חיוב שמחה ואת הבשר ביום שאז עיקר חיוב השמחה (שם).

סמך לאכילת מאכלי חלב בלילה כתב בספר משנת יעקב על פי מה שכתב שהטעם באכילת מאכלי חלב לפי שצריך לעשות סעודה לגמרה של מצווה, וא"כ צריך לעשות סעודה לגמרה של מצוות ספירת העומר, ואם יעשה בבשר ויין אין היכר בדבר שעושה הסעודה לגמרה של מצווה ולכן אוכלים מאכלי חלב, ומפני שסעודת מאכלי חלב באה בשביל גמרה של תורה צריך לעשותה בלילה שזה זמן גמר המצווה.

הטעם לנוהגים לעשות קידוש חלבי ואחר כך סעודה בשרית לצאת ידי כל הדעות לדברי המג"א (תקמו ס"ק ב) שאומר שעיקר שמחת יו"ט נהגת בלילה, ולדעות שאין שמחה אלא בבשר ויין וצריך לאכול בשר גם בסעודת היום (דרכי תשובה פ"ט ס"ק יט).

הטעם לנוהגים לאכול סעודה חלבית ביום

לטעם של המשנ"ב לקמן לפי שלא נאסר עליהם אכילת חלב אלא ביום. וכן לטעם של הרמ"א זכר לשתי הלחם, שתי הלחם הקרבנות ביום היא (שערי ימי הפסח שער יב).

הטעם באכילת מאכלי חלב

א. בדומה לשתי תבשילים בפסח אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, כך בשבועות אוכלים שני מאכלים בשר וחלב זכר לשתי הלחם שהיה קרב במקדש בחג זה (רמ"א או"ח סי' תצד-ב).
ב. לפי שכשהיו ישראל בהר סיני נצטוו על המצוות ולא היה להם מה לאכול לפי שהכלים היו אסורים וגם לשחוט לוקח כמה

ימים עד שימצאו את כל מה שנדרש לכך, בדיקת סכין ואחר השחיטה לנקר ולמלוח הבשר ועוד הלכות, ולכן אכלו רק חלב ולזכר זה אנו אוכלים מאכלי חלב (משנ"ב תצד ס"ק יב).

ג. דאיתא בזוהר (ויקרא צו ב) שאותן ז' שבועות היו להם לישראל ז' נקיים דוגמת אשה המטהרת מנדתה, וידוע שהדם נעבר ונעשה חלב (בכורות ו ע"ב) והיינו מדין לרחמים ומנהג אבותינו תורה היא (מג"א תצד ו).

ד. לפי שהתורה אוהבת שפלות ולכן בימי קדמונים היו לומדים על הארץ ומאכלי חלב הם מאכלי קטנות כמו שדרשו חז"ל את הפסוק במשלי (כו כז) "ודי חלב עיזים ללחמך" ביאור די לו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים ביתו, ומבאר רש"י די לך בחלבם ולא תשחט ותאכלם (מעמי המנהגים).

ה. על פי הגמ' (בכורות ו, ב) שמקשה חלב מנין שמותר לאכול הרי הוא אבר מן החי, ומתרצת כדכתיב (שמות ג ח) "ארץ זבת חלב ודבש", ולפי"ז קודם מתן תורה היה איסור אכילת חלב מדין אבר מן החי שהם חלק מו' מצוות בני נח ורק אחר מתן תורה הותר להם אכילת חלב ולכן אנו אוכלים מאכלי חלב בחג השבועות להראות שרק על ידי התורה הותר חלב לאכילה (פע"ה).

ו. הגימטרייה של חלב היא 40. לכן אנו אוכלים מאכלי חלב בשבועות לזכר 40 הימים שבהם שהה משה על הר סיני ולמד את התורה כולה (לב דוד מהרב החיד"א).

ז. מסמיכת הפרשיות בתורה אנו מוצאים את חג השבועות ליד איסור בשר וחלב דכתיב (שמות כג יט) "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' לא תבשל גדי בחלב אימו" ולכן אנו אוכלים מאכלי חלב (מטעמים בשם השל"ה).

ח. כיון שביום זה נמשה משה מן המים כדאיתא (סוטה יב ע"ב) שנולד בז' אדר ושלושה חודשים היה ביאור ואותו היום משתה אותו בת פרעה ולא רצה לינק מחלב נכרית לפי שאמר פה שעתיד לדבר עם הקב"ה יגע בנכרית עד שבאה אמו והניקה אותו ולכבודו של משה אוכלים מאכלי חלב (ספר מטעמים).

ט. על פי המדרש (תהילים ה-ב) בשעה שהמלאכים באו אל אברהם עשה לפניהם המאת חלב וכן בקר והם אכלו בשר וחלב, וכשרצה משה לקבל את התורה אמרו המלאכים לקב"ה "תנה הודך על השמים" אמר להם הקב"ה הרי אכלתם בשר וחלב אצל אברהם ואיך תקבלו את התורה שאוסרת אכילה בזאת, ולכן אנו אוכלים מאכלי חלב ובשר ונוהרים לא לערבב זה בזה כדי לומר שבזכות מצווה זו קיבלנו את התורה (באר היטב תצד ח).